

ԳՐԱԿԱՆ

ՄԻ ԱՅԼ՝ ՄԻ ԵՐՐՈՐԴ ԱՇԽԱՐՀ...

(Սեւակ Յովհաննիսեանի պոեզիան)

Պոեզիայի եւ իմաստասիրութեան եւման խորքում առկայ է ստեղծողի անձնական կենսափորձի ու ֆենախոյզ դիտարկումների անանձնականացումը, ուսումնառուած, այնուհետեւ՝ գեղարուեստական այլասացութեամբ արտայայտուած. մի իւրութեան համադրութիւն, որ իր տրոհուած լինելութեամբ ձգտում է անվախեանութեան փառքը հասցնել իր լրումին, խօսքում համընդգրկել Ամբողջը՝ Երկիրը եւ Երկինքը...

Իմացարանական այս մետատեքստում պոեզիան «առաջնային» արժեքաւորական գործառոյթ է կրում, որից մասնատում է եւ դէպի որին վերադառնում է իմաստասիրութիւնը (Շելլինգ)։ Գրողը նակատագիր կրող անհատ է, որ իր արարումի յաւերժ ներկայութեան մէջ առաջնորդում է մեզ դէպի գոյութիւն ունեցող Միակ աշխարհ՝ ներհուն, ինքնա-գոյափոխաբերող աշխարհ՝ արթունների, Լոյսի, Յաւերժի ջղաճիգ-լուծարող, տրասցենդենտի (անդրանցականի) իր ինքնութիւնը ստոյգ գոյաւորող՝ մի Այլ՝ Մի Երրորդ Աշխարհ...

Բանաստեղծը միայնակ է տիեզերական այդ լուսեան անսահմանութեան դէմ...։ Իր մէջ, իրենով արտածում է Յաւերժական կեանքը՝ յայտնուած Երկնքի եւ Երկրի հատման կետում (իրականի եւ իդէականի)։ Նա «հաղորդակցւում է ինքնուրուի աշխարհին», որից ծնւում է թախիծը՝ գոյի-անգոյի փոխակերպումներում։ Նրան տրուած է ընթանալ յայտնիի եւ անյայտի այդ մթագծումներով դէպի միակ աշխարհ, որ իր մէջ է, միաժամանակ դուրս է իրենից...։ Նա սոսկական հայեցող չէ, որ ընկղմւում է «ներսում»՝ մոռանալով եւ կորցնելով Ուղին։ Եթէ հոգու մէջ «ընդերկրեայ գետեր են հոսում», նեղւում ժայռեր, ապա կարելի է իմաստաբանել այս դէպքում՝ ոչ թէ ներհայող քանաստեղծի աշխարհի, այլ դէպի Աշխարհ տանող «քանաստեղծի աշխարհի» մասին...

Մարդու քննադատական իմացութեան «նման առաքելութիւնը» «լուսեան պատեանը» նեղէնու, Լոյսի մէջ յայտնուելու, կեանքը հնարաւոր լրիւութեամբ ընդգրկելու շնորհը նախախնամութեամբ տրուած է գրողին։ Լոյսը յենակէտ է, մի արահետ, որ տանում է քանաստեղծի հոգեւոր-արարչական տարածութիւնը, դէպի Ինքը, որից բխում է անհատի դրաման՝ յայտնագործման, յայտնատեսման իր տրոհման դրաման...

Փիլիսոփայորէն այն արտածում է այսպէս՝ «Տուէ՛ք ինձ Կէտ մի որոշ՝ եւ Ողջը շուտ կը տամ ես» աշխարհընկալումով։ Անհատը այս «քեւեռում» զգայում, գիտակցում է իր «կան», եւր։ Այնուհետեւ մասնատուելով իրերի մէջ, որոնելով իր էութիւնը, դիմառնում է մահին, որից այնկողմ Ոչինչն է՝ անվախեան, անսկիզբ, այլեւ յաւերժ անկանգ։ Բանաստեղծն այս պարագծում փոխակերպւում է էութեան, տրոհում գոյութեան նանաչողութեան կենսոլորտում, ուստի «ակնթարթն է լոկ Աստուածն» իր անվերջ (կամ՝ «ապրած մի կեանք է իմ օրը ամէն»), ինքն էլ՝ «ակնթարթի» անանցական գոյութիւնը...

II

Սեւակ Յովհաննիսեանի պոեզիան էութեան լուսարձակումն է, առիւննող, այնպէս՝ ասես երազը շարունակուի արթմին...։ Նա իր փանամեայ ստեղծագործական շրջանը անցել է Լուսեան խեցու մէջ պատենաւորուած՝ ինքնաստոյգ, Բառի հրաշքին ապաւինած, փանի դեռ աղմկում էին հրապարակներում քանաստեղծիկների մի խորձ քաղմութիւն։ Հրապարակուած երկու լղարիկ

¹ Эстетика: Словарь (под общей ред. А. А. Беляева и др.), М. 1989, ст. 399.

բանաստեղծական ժողովածուները՝ «Մակընթաց լոյս»(1986), «Զփակուող շրջան»(1990), գրաֆնություն մկրատումներով, վկայում էին երիտասարդ բանաստեղծի օժտուածութեան մասին, բայց թերեւս «էիչ էին»՝ քացայայտելու այն հոգեւոր համակարգը, որը գրականագիտութեանը պարտադրում է իր ինքնաբերական «համայնօսութիւններից» հեռանալ՝ մերժելու, ընկղմելու Յովհաննիսեանի «հոգեւոր անդունդը»...: Իւրատեսակ այս «ինքնավերադարձ» պայմանաւորուած է տեսական նոր ընկալումներով, որով պիտի ընթանալ՝ վերաբժեւորելու ինչպէս այս բանաստեղծի, այնպէս էլ 90-ականների հայ պոեզիան:

Սեւակ Յովհաննիսեանը դարաշրջանի վերջին տասնամյակի՝ իր լրումին հասած, դեռեւս երիտասարդ, բայց իր բառաշխարհը ստեղծած բանաստեղծն է, որն իր տեսահայեցողութեամբ քննելով է մի անվախեանութեան կէտի, որից անդրադարձներ է ստանում եւ դէպի ուր ընթանում է Մարդը՝ իր գոյի առեղծւածները, իր ինքնութեան չտրորուած, չլուսարանուած արահետները պնդելու...: Սա բանաստեղծի իւրութիւնն է, որ աւանդների «ներկրման» իմաստով ինչքան մաքուր է, այնքան էլ հարուստ փոխտապաւորութիւնների՝ նրանց մէջ տրոհուելու, իր ինքնութիւնը մակարեւելու նորովի Հայեացքով: Հետեւաբար Յովհաննիսեանը իր աշխարհայեցութեամբ որքան նոր է, նոյնքան հին, իմաստաբանութեամբ, որովհետեւ Հշմարտութեան կրողն է:

Կեանքն ինքն է իր «փիլիսոփայութիւնը», այն ենթարկում է ինքն իրեն, ուստի չի կարելի ասել, որ այն ունի սկիզբ եւ վերջ («քանի որ այն ոչ ոք չի տեսել»), այլ «...նա միայն կայ, ընթանում է՝ որպէս շարժում եւ շարժման ինքնագիտակցութիւն»: Այդ դէպքում՝ կեղծ է գիտելիքը («նա ընդամենը նկարագրում է առարկան»), այն «իսկական նախապաշարմունք է»: Իրականում միշտ, աշխարհը բանաստեղծի «իւրարտայայտութիւնն է՝ » «ինքնամփոփ», ինքնարտածական, գիտակցութեան զգայական մի «առարկայութիւն», ուստի նրա *ռացիոնալ* (rational) կամ դրապաշտական ճանաչումը կեղծ է ըստ քննադատական ճանաչողական կարգի:

Յովհաննիսեանի *իրացիոնալ* (irrational) ճանաչողութիւնը մերժաւոր-արիւնակցական կապ ունի, աւելի ճիշտ՝ փոխտապաւորութիւնն առնչութիւն ունի Շպէնգլերի, այնուհետեւ՝ Շոպենհաուերի, որոշ տարրեր՝ բանաստեղծութեան վերլուծական համակարգում, աւելի վաղ՝ Պլատոնի, Ֆիխտեի, *էկզիստենցիալ* (existential) ճանաչողութեան (մահուան եւ *աբսուրդի*/absurd/ զգայական քնն-նումութեամբ) եւ այլն...:

Ս. Յովհաննիսեանը հայ պոեզիան «մտակարգում է» ասես իբրեւ «բանաստեղծելու փիլիսոփայութիւն», որն իր բառապատկերի անպարագիծ ակունքներով փոխարարելու է միջնադարի տաղերգուներին, նրանցից ամենամեծի՝ Նարեկացու երկնային մերձեցումներին (ինչպէս ինքն էլ «հաղորդակցում է Նարեկի լոյսին»): Նա էլ, ինչպէս մեծ Նախորդը, Մարդու ինքնաբերականութիւնը՝ համայն «ես»-ը սկսելով ներսից՝ առաջադրում է մարդու եւ ինքնին իրի, երկնի եւ գետնի յարաբերութեան խնդիրը: Բայց նախ եւ առաջ՝ դրանք «մասնատելով» իրարից, կամ որ նոյնն է՝ ընթանալով դրանց «հակադրութեան» միջով (*իրացիոնալ* աշխարհում դրանք նոյն հասկացողութեան կրողներն են՝ Կեանքը - Ինքը՝ իբրեւ գոյութիւն), անհատի կեանքի ողորդապատումն իրացնելով արիստոտելեան *կարարտիկայի*՝ բառապատկերների «նիւթական» հոլովոյթների ծիրում...: Ահա թէ ինչու բառերը ձգտում են իրենց «նախնական» իմաստին: Նրանց խորքում բախնում է վիթխարի *ինֆորմացիա*: «Նախնական» իմաստն է՝ Ս. Յովհաննիսեանը բառը ոչ թէ պարփակում է «իր մէջ», այլ ինքն ինքն է՝ Ս. Յովհաննիսեանը բառը ոչ թէ պարփակում է իրեն, եզակին, Մի-ն: Ուստի՝ բառ-էլ, ընթանալով դէպի բառը, ճանաչում է իրեն, եզակին, Մի-ն: Ուստի՝ բառ-

¹ Ս. Յովհաննիսեան, Գիտութիւն եւ ճշմարտութիւն, «Աստղիկ», հ. 4, 1991թ., էջ 220-221:

պատկերը, այնուհետև լրիութեամբ՝ բանաստեղծութեան ծնունդը աղօթարարելով իբրեւ մի Ակնթարթի դրամա, *կոնտեքստում* (context) այն մնում է «անաւարտ»:

Իմաստը սակայն մէկն է՝ հասնել Ամբողջին, որի տեսապատկերում ինքնին իրը *տրասցենդենտ* հասկացութիւն չէ, այլ՝ տրամաբանութեանը, մտքին հասու տեսանկար՝ իր շարժման մէջ: Հետեւաբար, նրա ընկալումը բացառելով իբրեւ *սիմվոլի* (symbol) նշանութիւն, մտակարգման իմաստով բանաստեղծութիւնն ամբողջութեամբ (բառ-պատկերը եւս) վերանում է Յաւերժութեան փոխաբերութեան (*մէտաֆորի*): Անհատն այդ գոյարանական կենսոլորտում համայն եւսի էութիւնն է անտարանջատ, որի գաղտնիքը, ինչպէս բառերի՝ անծիր են՝

Ինչպէ՞ս կարող են բառերը չնչին
Պարփակել զարհուր Անյայտը հոգու.
Ես, որ մի մարդ եմ՝ առաջին-վերջին,
Բացում եմ ահա՝ ինչ կայ իմ խորքում:

(Մուտֆ)

Իհարկէ, այս եզակի՝ նշանութիւնը գոյի իմաստի փոխածեւութիւնն ու անտրոն միասնութիւնն է պարունակում, որով ընթանում է գուգադիր Մարդը՝ յայտնաբերելու ճշմարտութեան Կեանքը եւ Կեանքի ճշմարտութիւնը...:

III

Սեւակ Յովհաննիսեանի պարագայում որքան կարեւոր են նրա պոեզիայի փիլիսոփայական ակունքների ճանաչումը, նշանակում՝ այն «նմանութիւնների տարբերակումը», որով երեւանում է Բանաստեղծի Ուղին...:

Պէսիմիստական (pessimistic) աշխարհայեցութիւնը բանաստեղծի հոգեաշխարհում ինքնարտայայտման էանիշների սկզբնաւորումներ են, որ անդրադարձում է անհատի ապրումների, ինքնատրոնումների, ողբերգակեցութեան, երկութեան պոռտկումների՝ դէպի Լոյս-Աստուած ընթացող ջղածգումների միջով:

Սա անարար-անաւարտ կեցութեան ուրուագծում է, որ ապրում է մարդը-ինքը՝ տիեզերական գոյը: Շարժման մէջ՝ նրա իսկ միջոցով, տեղակայւող Հայեցողականը սակայն, այդ շարժման առկախման շնորհիւ էլ ապահաստատում է (այստեղից էլ անհատի տենչերի անբաւարարութիւնը, երկութեան ջղածիգ պրկումները, իդէաների կորստաբաղձ հետամերձութիւնը):

Եթէ Նարեկացու ողբերգական անհատը ճանաչում եւ ձգտում է դէպի Միմ-կատարեալը-Աստծուն, ապա դեռեւ Յովհաննիսեանի «մոլորուած» անհատը «դատապարտուած է» ճանաչելու, այնուհետեւ նոր՝ հոգեմերձեմալու Կեանքի ճշմարտութեանը՝ Աստծուն: Բնականաբար՝ «հարթութիւնների» այս տարբերութիւնը Նարեկացին ընկալում է խօսքի վերասլաց վերացարկումներով, Յովհաննիսեանը՝ նկարագրական-տեսապատկերային ընդհանրացումներով, բայց եւս՝ «ի խորոց սրտի»...:

Անստացական այս մետատեքստը Յովհաննիսեանի պոեզիայում ժառանգական-օրգանական կառուցուածք ունի, որի էպիկական ուրուագիծը արդէն նախարմատներ է ձգում «Մակընթաց լոյսում»: «Մովը» եւ «Երկիրը» ինչպէս երկրաբան՝ Կեանքի էներգիան կրող տարածութիւն են, այնպէս էլ էութեան միշտ, որոնց մէջ տարալուծւում է Կեանքի գաղտնիքը, Լուրիւնը, Պատրանքը, Յուշը, Մահը...:

Իրերը, Մարդը «Մակընթաց լոյսի» մէջ են, քանի դեռ անյայտի բողոքն ապտուած: Լուրեան քեռներում սակայն ապրում ու շարժւում է Կեանքը՝ իբրեւ ինքն իր պատճառ, ինքն իր հետեւանք, իսկ մարդը՝ նոյն ինքն՝ իբրեւ

կենսաբանական գոյ, հայում է ներս՝ երեւանուելով իրրեւ «փշրուած հայելի», բնութիւնը-կենդանական աշխարհը՝ նոյնպէս...: Ապրելու գոյութիւնն ինքնին դրամա է՝ կենսատարածքի յարափոփոխ, պատրանքագերծ այդ շրջապտոյտում, որ Մարդն անուանումներով գաղափարագրում է իրրեւ երկիր, Մով...:

Սեւակ Յովհաննիսեանի *պէսիմիզմը* (pessimism) նոյնքան խորունկ մի *ռեակցիա* (reaction) է աղաւաղուած մի իրականութեան դէմ, ինչպիսին դարավերջի հասարակական կեղծապատիր այն քաղաքակրթութիւնն է, որի «Փշրուած հայելում» դասալիքի է վերածուել մարդը, մահացել հայրենիք, անհատ, լեզու, պետութիւն...:

Շպէնգլերը մամօրինակ «իրավիճակը» փորձում է մեկնաբանել «ներսից»։ «*Ինտելեկտուալ* (intellectual) գեղարուեստագէտը» (Թ. Մաննի արտայայտութիւնն է) կեանքի իմացաբանութեան ակտը դիտելով իրրեւ կենսաբանական եւ գեղագիտական զգայութիւն, այնուհետեւ փոխաբերում էր (մակարբերում) իրրեւ հոգու «նախնական վերապրում»։ Նրա կարծիքով վերապրման յատկութիւնը կրում է նախակերպարը («*նախասիմվոլը*», «*նախաֆէնոմէնը*») - մարմնում հասունացող «ցորենհատիկը»։ Անհատը, սակայն, այս պարագայութեան մէջ *կոնկրէտ* պատմականօրէն ձեւաւորուած մշակոյթի կրողն է։ Մերժելով «համամարդկային մշակոյթի» աւանդական ըմբռնումը, գեղագէտը բաժանարար սահմաններ էր գծում «անկախ» մշակոյթների միջեւ։ «Իր» մշակոյթը միակ հնարաւորութիւնն է ընձեռում, ըստ Շպէնգլերի, վերապրել Կեանքը (ճանաչել)։ Իսկ ընկալել օտարը՝ հնարաւոր է քացառիկ, լոկ *«կոնգէնեալ»* փիլիսոփայագեղագիտական *իմտուիցիայի* եւ «վերավերապրման» միջոցով։

Ամէն մի մշակոյթի դարաշրջան բնութագրում է հասունացման երկու փուլով՝ ծագող (восходящую) (նեղ իմաստով) եւ քաղաքակրթութեան վերափոխւող՝ անկում ապրող (нисходящую)։ Առաջին փուլին յատուկ է օրգանականութիւնը, արուեստների ծաղկումը, երկրորդում՝ տեխնիկայի աճը, մէգապոլիսների առաջացումը, մշակոյթի տեխնիկական (միւթական) յագեցուածութիւնը, տարածաշրջանային պատերազմները եւ «*ցէզարիզմի*» (կայսերականութեան) յարձակումները...¹։

Ս. Յովհաննիսեանը «*էվոլուցիայի*» (evolution) անապատան այս դրամայում ճակատագրօրէն դատապարտուած անհատի կեցութիւնն է կրում։

Երկինքն իջնում է, իջնում անընդհատ...
Երկիրն էլ ասես քարձրանում է վեր...
Արանքում նրանց մթին ու անյայտ,
Թափառում ենք մենք որպէս կոյր ստուեր։

Խփում է Երկրին Երկիրը յանկարծ...
Եւ շեղքի մման՝ բոցածել, հատու,
Թռչում է յանկարծ սրընթաց մի Հարց...
Եւ մի հարուածով մեզ յար գլխատում։

(«Ճակատագիր»)

Պահի *սնոբիստական* (snobbish) ինքնիմացութիւնը տրուած է վերուստ, ուստի գրողը թափառում է իր «մարմնի» մէջ, արտաժամանակեայ փոխաձեւութեան գաղտնիքները ճնշում են նրան, ուստի «մարմինն ինքն իրեն հանգելու», իր էութեան միջերը անտրոն «դիտելու-ճանաչելու» մի ելք ունի՝ նախիմաստ իր կերպը Խօսքի փոխարկելու, ինչպէս «Հեփիաթը», «Յուշը», «Մահը», «Քաղաքը»

¹ Эстетика: Словарь (под общей ред. А. А. Беляева и др.), М. 1989, стр. 403 - 404.

Եւ այլ քանաստեղծութիւններում, ուր նոյն քառմաստի հնչիւնը «մարմնանում», կրկին ասես փոխաբերում է խօսքի...:

Մարդու մարմինն ինքնօրէն տրուած յատկութիւն է՝ ապահաստատ, անելի եւ նոյն ինքնութիւնն է կրում, ինչպէս ծովը՝ որ գաղտնիքներ ունի («Ծովը»), նոյն անուրջները՝ «քեկուն, ինչպէս Ծովին ընկած ճառագայթ» («Պատրանք»), հուրհեք Զրահարսին ունենալու-տիրելու երազը («Երազ», «Հեքիաթը»), ժամանակի աւազների մէջ ցամաքում է իբրեւ մի լուռ արցունք, քամիների հառաչանքն է կրում, իր պատեանի խորքում խիտունքի նման թափնում է լոխն՝ «անցեալի ու վերադարձի» մէջ պահպանելով իր գոյութեան թախծալուր յուշը («Յուշը»):

Յովհաննիսեանի «նախակերպարը» սակայն մի էկզոստենցիալ էութիւն է, որ պահը վերապրում է իբրեւ երգ (խօսքի պատկեր) («Երգը»), նրա անհաստատ գոյութիւնը վերանում է իրականութեան, որի պատկերը փոխակերպւում է Միտք-Քաղաք հասկացութեան (Մէլեգիլերի ասած՝ մշակոյթի երկրորդ աստիճանը) («Քաղաքը»):

Տարածութիւն-երկիրն այս տագնապի, տենչերի, կարօտի մի հրեղէն «սիւն է», որից սկսւում է տառապանքի ջղածիք ինքնորոնումը: Բայց...

Նա ցածում թողած յեղձուկը Կեանքի՝
Շողարձակում է մաքուր երկնքում...
Եւ աստ լիութեւ մի մեղսական հոգի
Տանջուած իր դէմքն է լուռ խաչակնքում:

Մարդն այդ վիթխարահսկայ լկումի մէջ նման է մի մանկան («նախափէնում է-նի»), որ իր փոքրիկ դոյլի մէջ աւագ է լցնում ու դատարկում («Միզիփոս»), չիմանալով, որ իր նախորդը՝ Կայէնը, լքել է իր քարը ու ձեռքը պարզել Մահին...: Նա (քանաստեղծը-մարդը եւս)՝ տեսել է Մահը եւ Երջանիկ է, քանզի նանաչել է այն, ազատագրուել մարմնի ցանկաբեր թոյնից՝ կարօտներից, իղձերից:

Լուրջեան այդ պատեանի մէջ (երկիր) Յովհաննիսեանին քաղաքակրթութեան այլ փէնումներն են հալածում նաեւ՝ ոգու սովը, հայրենիքի «անյաղթանակ յաղթութիւնների» տառապանքն է գումարում կրկին, եւ նախակերպարը վերապրում է իր խոռովի ամենատանջալի ցնցումը.

Արդեօք ու՞ր է, Մհեր, արդեօք ու՞ր է քո հին
Անքեկանելի սուրը՝ կայծակնաշող, հրէ.
Ու՞ր է, ու՞ր է արդեօք եւ հրեղէն քո Ձիւն.
Եւ սլացքը ոգու քո անքեր...
Քեզ խաբեցին, Մհեր, քստմենքի ու քիրտ.
Դուրգուրեցին, Լոյսով պատեցին քեզ...
Ընծայեցիր նրանց ոգին քո հուր, հրկէզ.
Եւ չիմացար յաւերժ, թէ արդեօք ո՞վ եւ ե՞րբ
Քո ցասումի արդար սուրը առեւանգեց...:

(«Մհեր»)

Ինքնաբերական «փշրուած հայելում» դրաման վերանում է «ողբերգութեան մատեանի»...: Անհատն իր գոյութեան յեմակետերն է որոնում («աշխարհը շրջելու»), իր իմացութեան ստուերից վերափոխուելով-յարանելով անվերջ շրջապտոյտի...:

IV

Ս. Յովհաննիսեանի պոեզիայի «Ժամանակագրական» վերլուծութիւնը սոսկ պայմանադրական նշանակութիւն ունի: Իրականում այն չի բնութագրում գրողին, եթէ նկատի առնենք ստեղծագործութեան վերջում նշագրուող բուսագրութիւնները:

Սկսած «Զփակուող շրջանից»՝ Յովհաննիսեանի ստեղծագործութեան մէջ մտազգացական համակարգը ինքն իրեն «բացայայտում է» նորանոր մանրամասներով, ձգտում աւելի Մեծ Լրումին...: Անպարագիծ մի յայտնութիւն ասես նեղում է իրեն, թրթռում նոր-անպախարակելի լոյսի թրթիռներով, հոգու անդաւադիր ստոյգ «առարկայացումներով», որ արտայայտում է Բառ-նշանների, աւելի լայն՝ Խօսքի մասնատումներով...:

Բնագանցական-ճանաչողական-յայտնատեսական այս համակարգը փիլիսոփայական անփոխանցելի մակրո- եւ միկրո- շրջագծերն է ընդգրկում Կեանքի, որն անվախճան-վախճանականութեան «չփակուող շրջանում» տուայտութեան եւ յայտնատեսութեան բեւեռներ է կրում՝ տուեալ գոյա-ներկայ իր յարատեւող Ակնթարթի մէջ:

Ակնթարթն այդ Աստեղային արարման պահին մաքուր երգեր է պարգեւում՝ առաջին սիրոյ, նախնականօրէն մաքուր առաջին համրոյրի, զգացումների ներսուզումների՝ մեղմին առընթեր («Մաքուր երգեր» եւ «Սիրոյ աւետարան» շարքերը), ոգէարարում մօր-էի անխռով երթի յուսոյ Պատարագը («Պատարագ»), որոնք հոգու մեղեդիներ են՝ ասես հնչող առաջին անգամ...:

Ս. Յովհաննիսեանի պոեզիայում «նախակերպարը» յայտնում է «իր մէջ» (իր խօսքով՝ ստուերում), քայց նակատագրով կանխորոշուած առաքելութիւն ունի. ընթանալ դէպի էութիւնը՝ ճանաչել, իմաստաւորել իր մէջ եւ իրենից դուրս ապրող եւր, Կամքը, Աստծուն...: Ուստի, Յովհաննիսեանի ձգտող Անհատը ձգտելով դէպի իր անդունդը (միկրոշխարհը), պեղում է իր նախակեցութիւնը, վերադառնում՝ նրա գաղտնիքը յայտնաբերելով Եսի պարագծում, Մարդու մէջ...:

Արարչութեան այս անթափոյց պեղումը բանաստեղծին տանում է մեղմի ճանաչման ուղիով.

Ես ամաչում եմ նայել երկնքին,
Ճնշում է հոգիս մի մեղմ անմիտ:—

Անդարձ հեռացայ մի օր ես Տնից,
Թէ ինչի՞ համար՝ անյայտ մնաց ինձ:

Ուշքի եկայ ես՝ մեռակ, Անդնդում՝
Կորցրած ճամփան, որ տանում է Տուն:

(«Ես ամաչում եմ նայել երկնքին»)

Հոգեւոր անպարագիծ տուայտութեան մէջ բանաստեղծի հերոսը իր էութեան խորքում յայտնուած Եսն է, ինքը, որ Մահուան ստոյգ ճամփով է անցել.

Մահն իմ ընկերն է արդէն շատ վաղուց.
Ես ու ինքը միշտ խաղ էինք խաղում:

Մահը Ժամանակի մէջ ապաժխտող միակ «գոյն է», որ հերքում է ամէն մի գաղտնիք՝ սէր, երագ, տանջանք, երջանկութիւն...: Մեղմերի այս անտրոհ տանջարանից, որ պարտադրում է կամքը (Շոպենհաուեր) իր մարմնաւորման բազմաձեւութեամբ, ձգտելով յագուող տալ Եսին՝ ծնում է նաեւ տանջանքի սկիզբը, որից ազատագրում է միայն Մահուան իմացութեամբ...:

Կամֆի ինֆնարտայայտումը Եսի մարմնաւորումն է (նա կոչուած է «Տուն» վերադառնալու մեղսաբանութեան ճամփով), արթնացող ճիգն է գումարում իր մէջ, տիեզերական իր կարն կեանքի՝ «ինֆնահոլովման» անհունում գիտակցում, որ ինքը ելել է իր դէմ. Մարդու դէմ մաքառում է մարդը: Հոգեւոր այդ երկփեղկուածութեան անյարթահարելի զնդանում, այսինքն՝ Մարդու ներսում՝ «անձայն լալիս է Աստուած», որի վշտի ակունքը իր հոգեւոր վախճանն է, երազի անյուսալիութիւնը, մեղքի անիմացութիւնը, արարումի վեհ ու մաքուր, ազնիւ յղացման պակասը:

Գոյի տանջանքին աւելանում է եւ այն, որ Մարդը իր ներսում սպանել է իր նմանին, «Տուն» ճամփող մանկանը (նախափէնումէնը): Դրա պատճառով խաթարուել է մեծ աշխարհը, երազը, սիրոյ անկեղծութիւնը քնամարդու (կամ «քնական մարդու»՝ Ռուսոս) մէջ եւ որին ապաւինելն անիմաստ է: Մինչդեռ կայ մի ելք՝ Մարդու ինֆնարտայայտումը, ինֆնամաքազործման սնուցող՝ «կենաց լոյսի» եւ տիեզերքի յաւերժ ինֆնագիտակցութեան եւ հոգեւոր ինֆնութեան ուղին, ուստի՝

Դեռ պիտի յաղթեմ եւ Երազանքին,
Տիեզերքներ անցնեմ, որ հասնեմ կեանքին...

Կեանքը, Մահը, Տիեզերքը, Երազը, Կենաց լոյսը եւ այլ նախակերպար - ձեւեր Յովհաննիսեանի պոեզիայում արտաբնական միայն քեռնաւորում են եզակի-նախախորհրդանշանի կերպով, սակայն իրականում տիեզերական կամֆի սնուցող ազդակներ են, որի իմաստը պարզաբանում է, աւելի ստոյգ՝ մեկնում, մարդու հոգեւոր կաղապարի, մարդու ներսում ընթացող ինֆնահայեցման, մարդու՝ ինֆնօրէն ներսից որոնելու անպարագիծ եզրում, ուր իմացականի, նիրքականի եւ զգայականի սահմանները ոչ միայն «խախտում», այլ իրենց միասնական ուժով, միասնամալու գոյաւորման ուղիով զետեղում են մարդու մէջ, որոնում Կամֆի, տիեզերքի եւ մարդու գոյափոխաձեւութեան ներդաշնակութեան եզրը («մակրոաշխարհային գիտակցութիւն»): Այս կենսահոսքի տարածում «Ես ամաչում եմ նայել երկնքին» եւ «Կենաց լոյս» քանաստեղծական շարքերը լրացնում են միմեանց: Սրանց կերպարը ներշնչում է նոյն ակունքից, սրանց ջղաճիգ վիշտը ծնում է ասես տիեզերական անհամաչափութեան գիտակցումից, որից եւ ծնում է մարդու հոգեւոր դրամատիկներ, ներքախման անհրաժեշտութիւնը, զգացումների շիկացած բոլն-կումները: Սրանով այս երկու շարքերը (միւս շարքերը՝ նոյնպէս) «մերձենում են» ասես միասնական-միահունչ քնարական պոեմի ժանրին:

V

Իրագագողութիւնը ճանաչողութեան մի իրավիճակ է, որ հասկացութեան, ինֆնին իրի (Կանտ), կամֆ առ կեանք դրսեւորման համար ոչ միայն անհրաժեշտ պայման է՝ պատճառակիր եւ պատմական, այլ դէպի Այն անդրադարձուելու եւ նրանից մակաբերուելու գիտակցութիւն:

Բնութեան միջոցով արտածուող քաղաքակրթութիւնը, քանաստեղծը հակադրելով էութեանը, վերանդրադարձնում է նրա իղեալական տիպը՝ իրրեւ «դարձի» էութիւն, Լոյսի եւ Ոգու համակեցութիւն: «Աշխարհայեացքային» այս տեսագծում, որ գրողը ոչ իղեալիստական է համարում, ոչ մատերիալիստական (ըստ Յովհաննիսեանի՝ սրանք գիտական համակարգեր են, «որոնք գուրկ են կեանքից, դրա համար էլ ճշմարիտ չեն»¹), մէտատէքստում «նմանօրինակում է»

¹ Ս. Յովհաննիսեան, «Գիտութիւն եւ ճշմարտութիւն», «Աստղիկ» հ. 4, 1991, էջ 221:

որոշ համադրամիասնութեամբ «բնութեանը» (բանաստեղծական պատկերը ռեալ եւ «երեւակայութեան» քնոյթ ունի նախեառաջ), հետագայում վերաիմաստաւորում այն Շոպենհաուերի «կամփի» տեսութեամբ (այսինքն՝ կամփը եւ բնութիւնը նոյնացում են, ինչպէս մարմին-բնութիւն, կեանք-բնութիւն, հոգի եւ այլն):

Բնութեան (կեանքի) *իռացիոնալ* դրսեւորումները երեւանում են անհատի կենսաբանական կազմակերպութեամբ, որի գործունէութեան արդիւնքում կեանքը մարմնով առարկայութեան է փոխարեւորւում բանաստեղծական տէքստում: Հետեւաբար, ինչը մարմին եւ կեանք չունի՝ վերացական է՝ ինչպէս Միտլ-գիտելիքը, նաեւ գուրկ է հաւատից, անհոգ բարոյախօսութիւն է, ինչպէս նաեւ զգայելի չէ, հետեւաբար կեղծ է...: Այստեղից եւ նա (բանաստեղծը) առաջընթացի եւ վերջաւորի նպատակը «կազմալուծում», անհատին վերագրում է ինքնահաստատման իր ինքնատիպ չափումները:

Ըստ *պէսիսմիստների*, եթէ *ռէալութիւնը* (Յովհաննիսեանը գիտակցում է նախ եւ առաջ *էմպիրիկը*, որ հակադրում է ռէալիզմին արուեստում) չունի դրական արժէք, ուստի այն չար է, անդէմ, որ թագաւորում է մարդու կեցութեան բոլոր աստիճաններում, այսինքն՝ քաղաքակրթութեան վերափոխուող արժէք է (Շպէնգլերի արտայայտութեամբ):

Հաւատընծայելով իր չափումների մէջ վկայաբերուած ոչ թէ իրին (*էմպիրիկ-օբյեկտիւ*), այլ իր էութեանը, այն նեղում է ներսից՝ ընթանալով դէպի Նա...: Ողբերգագոյնութեան այդ ճանապարհը, սակայն, անցնում է ընդերկար միութիւն անբաւարար յագեցումի, խռովման, սահմանային քախումների միջով, որ մարդու հոգեքնքը, իմացութիւնը միշտ ներկայացնում է խաթարուած, ճղմունք, տղմոտ, մեղքաւոր, անբարոյ-հաւակնօտ, որից ազատագրումը լինելու է միայն հաւատի, իրական կեանքի յայտնաբերման, հոգու քաւարարութեան ընդունման միջոցով:

«Իմ կեանքը» բանաստեղծութիւնը այս առընչութեամբ ասես բնաբան է նրա «Խռովման», «Սահմանային քալաղման», «Պոնման» համար: Հետեւաբար նրա վերնագիրն անգամ վկայաբանական ենթատէքստ ունի.

Ճախրում էի ես դէպի Լոյսն անմեռ.
Թեւերին Հոգուս՝ Տիեզերքն անսահման.
Ընկաւ ինձ վրայ անյայտ մի Ստուեր...
Ճզմեց ինձ մի Ձեռք՝ Թիթեռի նման:

Երբ քացուց Գարը՝ կիսուած մէջտեղից.
Եւ եղաւ նորոգ Մնունդ Գարայրում,
Լուսեղէն Մանկան ափի մէջ անքիծ
Գտան լերդացած մի կաթիլ Արիւն:

Դրամատիկական այս «անցումներն» իսկ յագեցած են էպիկական մեծ փուլածմանով, իդեալի եւ նրա առկախման ողբերգական անկասութեամբ...:

Կամփ առ կեանք սահմանը անհատը անցնում է ջղածգումներով, «բնութեան իր մաշկի» մէջ պատեմաւորուած ջանքի անարդիւնաւէտ մղումներով: Միտլը, զգացումը, Սէրը, երջանկութիւնը, Կարօտը, Մահն անգամ անգործ են հասցնելու Միակ-Մի է-ի սահմանին, որից ծագում է կեանքի Լոյսը...:

Մարդու գործունէութեան այսպիսի «մօտիվները» վրդովիչ դրդապատճառներ են ընդամենը կամփի մէջ, ինչպէս քաղմակերպարան Պրոթէս: Դրանք խարուսիկօրէն խոստանում են գոհացում, քայց երբ ի կատար են ածում, ապա նոյն պահին հանդէս են գալիս ուրիշ կերպարանով...: Միաժամանակ ծնում են քաղմակերպարան «Խռովման», որ բանաստեղծին մղում է մերժման.

Էլ բաւ է արդէն, ես շատ եմ լսել,
Ձոյլ պատասխաններ՝ իմաստուն, խորին.
Ձեզ լինի ձեր սուտ երազը լուսեղ,

Իսկ ինձ ձեռք է պետք, որ մեջքս բորի...

«Խոռվե՛ք»

«Լոյս ու խաւար սակարկում են իրար հետ», մինչդեռ Մարդը բոլորել է իր հասակը 20-րդ (հարիւրամեակը), իբրեւ հիւլէն անապատի՝ անհատը իր դարաւոր օրերն անցեալ վերապրում կրկին, աստեղային մի ակնթարթում վերածում է երգի, բայց միայն՝

Մահն է Ստոյգ Միակ՝ ինձ կանչում է անվերջ նա.
Ինչ իմ Միտքն է ստեղծել՝ եղծուած է դեռ ի վերուստ.
Եւ երբ ցնդում է Հոգուց Խօսքի թօնը մանրամաղ՝
Խորիտրիտնե՛ր են քացում՝ անապա՛ւէն մի կորուստ...
(«Աստղային ակնթարթ»)

Մօտիվի ուժգնութեան խորքով եւ ճանաչողութեան հետ ունեցած յարաբերութեամբ էլ ի յայտ է գալիս անհատի *էմպիրիկ* քննադատութիւնը¹:

Անհատի կամքը նրան մղում է դէպի վայելքը, նրա ակնկալուող երջանկութիւնը: Դա անյադքահարելի կեանքի քննադատ է, գոյաւորի տեմպը առ կեանք, որը արտայայտում է մարդու մէջ բողոքելու: *Ինտէլեկտը* հասու չէ կշռադատում միջոցով այն արժեքաւորել: Անհատի պարագայական այս «գործողութիւնը» մթազնուում է սակայն, որի պատճառով էլ նա ձեւացնում է, խաղում, դիմակ կրում: Իրականութիւնը փոխաձեււում է դիմակահանդէսի, մարդիկ դիմակաւորում են:

«Կեանքի բեմում, - ըստ Շոպենհայնի, - մէկը արքայազն է խաղում, միւսը՝ մեծատոհմիկ, երրորդը՝ ծառայ...: Սակայն այս զանազանութիւնը միմիայն արտաքին կարգի է. ներսում, իբրեւ այդ երեւոյթի հունդ, իւրաքանչիւրի մէջ ծուարած է միեւնոյն խեղկատակը՝ իր կարիքներով եւ տանջանքներով»²: Մարդը արժեքաւորելով անարժեքը, սակայն դատապարտուած է ինքնաճանաչողութեան ճանապարհով գոյաւորել իր ինքնութիւնը՝ տրոքելով-մերժելով անգոյաւորի Ստուերը՝ մահուան եւ կատարեալի փոխաձեւութեան, հաւատի ներշնչումով առ Դոյր...:

Ս. Յովհաննիսեանը իր վաղ շրջանի մի քանի պոեմներում՝ «Մարդը», «Ստուեր», «Բռնակալը», «Հերոսը», ինչպէս նաեւ մի քանի քալլադներում («Քամին», «Դարը»), դիմադրութեան եղանակով, պատկերային հակադրումի եւ ժխտումի քախումային փութմանով, անհատի էութիւնը մասնատում է իրար դէմ մահաոգ կեցութեան երկու ձեւերի: Շոպենհայնը կեանքի «կառուցակազմի» այդ երկու բեւեռները համարում է ծնունդը եւ մահը, որոնք հաւասարապէս պատկանում են կեանքին եւ հաւասարակշռում են միմեանց՝ «որպէս կեանքի ամբողջական դրսեւորման բեւեռներ»³:

Այսպէս, Սահմանային քալլադները սկսում են մի քնարանով՝ «Սեր աշխարհիս սուր երկսայրի» (Գ. Աղթամարցի): Ըստ էութեան, քանաստեղծը բացի կամքի ձգտումի գիտակցութիւնից, ներշնչւում է նաեւ կեանքի այնպիսի թրթիռներով, որ միաժամանակ պայքար է մահուան դէմ («Իւրաքանչիւր ներշնչում մեզ պաշտպանում է վերահաս մահուանից» (Շոպենհայն)), քանզի նշմարութեան նպատակը նաեւ գիտակցական հաճոյքն է, երանութիւնը՝ տոգորուած ինքն իրենով, որի մէջ ապրում է քարին, գեղեցիկը: Դէպի այն

¹ А. Шопенгауер. Мир как воля и представление, пер. А. Фета, С-Петербург, ст. 340.

² Թարգմանութիւնը մէքբերում է Ա. Ալեքսանեանի «Ջօհրայի կենսափիլիսոփայութիւնը» գրքից՝ Երեւան, 1997, էջ 5-6:

³ Шопенгауер. Мир как воля и представление, т. I, М., 1900, ст. 283-284.

«պէտք է ձգտել, վերացնելով, որպէս չարիք, այն բոլորը, ինչ որ խանգարում է»:

Կեանքի պատրանքը փողագործելու կամքի մղումը ինչպէս Ս. Յովհաննիսեանի, այնպէս էլ *պէսիմիստների* գիտակցութեան մէջ, անցնում է անհատի անգիտակից տենչի-ինքնագիտակցման-ինքնահրաժարման եռամիասնութեան միջով:

Սահմանային քաղաղներում բանաստեղծը պատրանքի զգացման առաջին փուլի՝ տառապանքներ վերապրող կոյր տենչի, նրա տարերքի փիլիսոփան է, որի իրական (*էմպիրիկ*) *սիւժէն* հակադրում է հանոյքի-տառապանքի (նրա ինքնագիտակցման) գիտակցութեանը՝ տառապանքի ջանքը խաղաղեցնելու, մեղմելու...:

Իրական աշխարհը, որ շղթայուած է Իֆսիոնի պտտուող անիվին (Շոպէնհաուեր), դիմադարձ մաքառում է, որի հոգեզանցութիւնը չնչին է, Ոչնչով է պատած...: Զարմացքին խառնում է բանաստեղծի հիագարիուր *իրոնիան* (irony), ձաղկումը...: Սուլելով անցնում է փամին («Քամին»), գրպանների մէջ ձեռքերը խրած՝ իբրեւ յաւերժի դեսպան, գտնում աղբակոյտի մէջ մի լաթ՝ Պատմութիւնը, ներս խուծում Կաճառ, ճանաչում փաղափարքութիւնը, մարդուն՝ կեղծ Քճմանքով շարուած, նրա Դաւերը չնչին, փողի անյազ տենչով ձեռք բերուող ինքնութիւնը (անհատի-ազգի)...: Խաբէութիւնը, Քէնը նոյնպէս դերակատարներ են...:

Գոյի *էմպիրիկ* այս չափումները մարդու ողբերգութեան սկիզբն է միայն, որ ըստ Շոպէնհաուերի՝ կարող է մարդու միտքը յաղթահարել, եթէ, իհարկէ, նիշտ բացատրի կեանքի կոյր սկզբումը, բայց...:

«Հաւ հագարան» քաղաղում մարդիկ աճուրդի են հանել երգը, երազը, ճշմարտութիւնը-Աստուած: Կրկեսի խորքում (կեանքի քեմում) առուծախում են ամեն ինչ՝ Սէրը, փառքը, վշտերը (ձրի), յոյսը, արդարութիւնը, երազը: Ամենամեծ դերակատարը՝ Մահը, դատաւորն է ամենայնի այս կրկեսում: Մահը եւ շահը կուրացնում, մթազնում են դարը, ժամանակը, Հրաշքները բոլոր: Մահը՝ ծախելով մի ներկայ-գալիք-անցեալ, Շահը՝ վանդակներ, գերում են Հագարան Հաւին՝ քիտտ, անգգայ, մի թելը ջարդելով... ու լալիս է Կեանքը: Հաւը Հագարան՝ ճշմարտութիւն է ու երգ, վանդակում փակուած «գերի մի Աստուած», որի վանդակաճաղերը անտեսանելի են, փանի մարդու տենչը կոյր է, հաւատն անգոր...:

Մարդկային այդ տանջանքի հանդէպ անտարբեր է կամքը, կամքի աղբիւրը: Սէրը ինքնահայումի մի դրսեւորում է, որ նեղում է մարդու էութեան մէջ կարեկցանքի հատիկը: «Երգ երգոցում» սիրոյ առհաւատչեայ երկութիւնն ընկալում է երկու կերպով՝ Աստուծոյ եւ Նէ-ի, որոնք դրամայի դրսեւորման ներքին «*սիւժէն* են» պայմանաւորում: Աստուած տիեզերական յաւիտենականութեան կրողն է, որ տառապանքագործ յագեցումից ընթանում է դէպի գոյի ձանձրոյթը, մինչդեռ երկրային Սէրը՝ Նէ-ն, տրուելով հիասքանչ մեղքին, կարօտին, մեմութեանը, ամայանում է ներսից՝ չհասնելով տառապանքի ազատագրմանը:

«Աստղային ճոճում» Մտքի ազատագրումը ինքն իրենից եւս դատապարտուած է.

Ես այդ երազին կին պիտի առնեմ,
Թէ ոչ... կը սպանեմ ես Արեգակին:

«Միտքը քաղաղում խորհրդանշում է նիւթի ծարար, տիղմը կեանքի, որ ճշմարտութեան խոտոր ճամփան է անգոյի...: Կապոյտի մէջ, գտնելով մի կղզի, անմահի իր փղամիդը հագած, խրոխտ երեսակայում է, թէ Երազը (Լոյսի

¹ Ա. Ի. Գերցեն, Ընտիր փիլիսոփայական երկեր, հ. 1, Երեւան, 1949, էջ 242:

ծնունդ), Սերը, իր բարձրութեան աշտարակի ոտքերին կը փռուի...: Հասնելով վերջին, ինչպէս եւ միւս՝ «Հերոսը», «Բռնակալը» երկերում, Միտքն էլ պարտում, անխիթացած, հասնում է ինքնաժխտման՝ թողնելով յաւիտենականութեանը Աղմուկն այն քիրտ, որի դատաւորն անգամ Մահը չէ, այլ Անանունն աներկբայ, Միակը, անվախճանը...:

VI

Ժանրային իրացումների իմաստով եւս Ս. Յովհաննիսեանը ունի իր ինքնուրոյն ելակետը: Փիլիսոփայական իր ոգեւորումների համեմատ նա ընտրում է ճիշտ ուղին՝ ժանրի փոխանութիւնը: Այս իմաստով քալողի, շարքի եւ պոեմի ինքնութիւնը «սահմանազատում է» պայմանականօրէն: Հետեւաբար, հենց ժանրային այս սահմաններում է միայն, որ գրողը հասնում է «կենսական *ռէալիզմի*» արմատներին:

Ըստ հեղինակի, գաղափարականացումը արուեստի մահն է խորհրդանշանաբար: Դրան հակադրելով կենսականօրէն ռէալ, կենսափորձով ընթացող քանաստեղծական ինքնութիւնը, «նուաճում է ասես կեանքի յաւերժութիւնը, կենսական ճշմարտութեան ուղին»: Այն Յովհաննիսեանի տողին հաղորդում է *ափորիստիկ* (ասոյթային) բնոյթ, որ քանաստեղծական պատկերը ասացականից մինչեւ խոհականը գերյազգեցնում է իր իմաստի արուեստականութեամբ:

Բանաստեղծի համար կեանքի արուեստականութիւնը, խօսքի արիստոկրատիզմը կեանքի կուում մի յեմարան է, որ «մարդն ստեղծում է ինքն իր համար՝ ի մխիթարութիւն իր գոյութեան տիեզերական մեծակութեան»¹:

Գոյութեան այդ «հարթութեան» մէջ արուեստագէտն այն անհատականութիւն կրողն է, սակայն, որ ունի առանձնայատուկ *պոտէնցիա* (ներուժ) համաշխարհային կամքի մէջ (կամքի անհատականացումը իւրայատուկ է միայն «մտահասու քննադատութիւնների քաղմաքականութեան մէջ») (Շոպէնհաուեր):

Բնութեան եւ մարդու անհեղելի մի այսպիսի միասնութեամբ քանաստեղծութիւնը քանաստեղծից «օտարուող» ծայն է յաւերժութեան մէջ, որ Ս. Յովհաննիսեանի կարծիքով, տարածում է իրրեւ գոյութեան մի մաքուր հնչիւն: Դրա ենթահիմքը (գրում է քանաստեղծը դեռեւս անտիպ մի նամակում) կազմում է հետեւեալ գիտակցութիւնը. ես առաջին եւ միակ անգամ եմ այստեղ, եւ անպայման մինչեւ վերջ պետք է իմանամ, թէ ես այս ուր ընկայ եւ ինչու. դրա համար պետք է ես հնարաւոր անխաթարութեամբ արտացոլեմ այն Լոյսը, որ տրուած է ինձ...:

Բանաստեղծը Լոյսը պետք է ճանաչի՝ ընթանալով դէպի նրա խորքը: Հաւանաբար, այս դէպքում նրա եւր, իր վրայ կրելով մարդկային աշխարհի բոլոր չարիքները, ինքնամաքման ճանապարհով, իրրեւ մի նոր Արարիչ՝ կրկնաբարում է գոյի աշխարհը:

Բնագանցական իմացութեան կարգում, այս դէպքում, հոգեբանական *կատեգորիայի* (մտակարգի) իմաստ է կրում կարեկցանքը, որը, սակայն, քանաստեղծի միակ խարիսխը չէ, այլ Հաւատի սկիզբը:

Շոպէնհաուերի համակարգում չարը, *էգոիզմը* (եսապաշտութիւնը), կարեկցանքը հետեւութիւններ են, որոնք թխում են կամքի ցանկութիւնից, անկատար իրացումից եւ ազատագրութեան քաւարարուածութիւնից: Սրանցից երրորդն է միայն, որ մարդու գործունէութեան, վարքի քարոյական հիմնասիւնն է դառնում:

Աւելին, կարեկցանքի «գործողութիւնը» եսին հնարաւորութիւնն է ընծե-

¹ Ս. Յովհաննիսեան, «Գիտութիւն եւ ճշմարտութիւն», «Աստղիկ» հ. 4, 1991, էջ 231-232:

ռում հաւատի միջոցով հասնել աշխարհի և մարդու միասնութեանը, բոլորի նոյնութեան գիտակցութեանը:

Հաւատի գործողութիւնը Ս. Յովհաննիսեանի «Մարդը», «Հառաչանք» և «Հոգին» պոեմներում (առաջինը գրուել է շատ աւելի վաղ) անհատի ոգորումների մի այնպիսի կեցութեան ընկալման փոխանութիւն է, որ եռա-միասնութեան մէջ անտրոհելի է, բայց կրում է «էվոլուցիայի» (evolution) քնոյթ-Յովհաննիսեանի համակարգում:

Ըստ էութեան, մարդու տանջանքները, դժբախտութիւնները քննելով անհատի մէջ, Մարդ-ակնթարթը հասնում է իր գոյի տեսիլայայտութեանը: Ուստի եւր նոյնանում է եսին «Յառաչանքում» և «Հոգին» պոեմում, հաւատի միջոցով ազատագրում իր գոյութեան թոյնից, դիական ցանկատիրութիւնից, էգոիզմից ու չարութիւնից...:

Յովհաննիսեանի կերպարը այս դէպքում ոչ մարգարէ է, ոչ Յիսուս, որ կատարելութեան միֆահանգներն է կրում մարդու գիտակցութեան մէջ: Ընդ-հակառակը՝ Աստծոյ և Հոգու նոյնութեան փիլիսոփան է քանաստեղծը, իսկ Յիսուսը՝ մարդու որդի, մարդու հանդերձ է կրում, ուտում է և խմում մարդու պէս, բարեկամ է մաքսաւորների և մեղաւորների: Նրանում անհատը (քանաստեղծը) «տեսնում է ինքն իրեն», մանաչելով՝ «դառնում եղբայր», բայց՝

Մարմինդ եղաւ Գո Մեղքը միակ.

Իմ միակ Մեղքը՝ եղաւ իմ հոգին...

Դիմաւորութեան այս խոհում աստուածաշնչեան Յովհաննէսը և Յիսուսը նոյն հակադրամիասնութիւններն են, որ մարդու այսաշխարհային ցաւերն են կրել, ինչպէս քանաստեղծը...: Յաւիտեանութեան օրինաչափութիւնն ինքն է լոկ՝ Աստուած, որ նաեւ կեանքի յաւիտեանութիւնն է, սակայն՝

Որոնեցի ես Աստծուն ամենուր.

Գտայ Նրգի մէջ՝ Տիեզերքից անդին:

(«Աստուած»)

Աստուած-Կեանքը-Հոգին Յովհաննիսեանի պոեզիայի համակարգում նոյնանում են, ինչպէս ակնթարթ, որ ներկայ է, գալիք, անցեալ: Արիստոկրատիկ մի վեհութեամբ յառնում է Աստուած՝ «Նրկիրը՝ իրրեւ կոպին կախում մի արցունք», Որոնողի չարանեց մոլուցքին անտարրեր: Ապրում է նա իր հեռու «ճանճոյթի» մէջ և որի լոյսի հանդէպ մեր աչքի լոյսը կոյր է, խաւար, եղծ: Նքերանման այդ անհուն Ոգին Կեանքն է յաւերժ, անսահմանութիւնը («Հոգին»)...

Մենք նրա գոյի մասնիկներն ենք, պտուղը, որի Լոութեան մէջ ենք լինելու և ծննդից առաջ, և մահից յետոյ: Ինքն ժամանակ է և տարածութիւն, բայց դուրս է ժամանակի ու տարածութեան սահմաններից: Իր Լոյսի սահմանում կեանք է «ամէն ապրած», բայց ինքն, իրրեւ Կեանք՝ Նրազ է անխաբար, աննուաճ...

Եւ այդ Նրագում ոչինչ չի լինում.

Ոչ Մահ, ոչ Մոռնդ, ոչ Նրք, ոչ Վախման,

Միայն աններկայ մի յիշողութիւն

Անշոյ՝ լոռում է ստուերի նման...

Ինքն լոութիւն է յաւիտեանապէս, որի մէջ աշխարհ ենք գալիս մենք՝ Մանկութեան շապիկով ըզճանքի, հագնում մարմին՝ իրրեւ «կորդ Նրկիր», քանականութեան ցաւերը կրում և, բոլորելով «շրջաններ անքիւ», տենչում վերադարձն այնտեղ, ուր ինքն չկայ...:

Նա է, որ արարում է Մահը, Կոիւր: Սկիզբն ու վերջը իր մէջ են, ինքը՝
յաւիտեանական... Ինքն է իր արարիչը, հաւատի ընծան, հաւատը անխոնջ:
Հոգին, որ հոգուց է ծնում, հաւատ է Մի-ի, որին՝

... տեսաւ Հոգին է-ի անպարագիծ՝

Իր մէջ, իրենից, իրենով հաստատած.

Արթնացած ասես մի կոյր Երագից՝

Ճանաչեց նրան անստգիւտ աստուած...

Իդէական այդ կենսոլորտում Կեանքը անանց Աղօթքի է փոխում,
թողութիւն շնորհում աշխարհի, մարդու մեղքերին, բոլորում մի շրջան
յաւիտեանութեան, ուր ձգտում է քանաստեղծի հոգին.

- Աստուած իմ, շուտով ես Գեղ մօտ կը գամ՝

Պարգած թեւերս՝ որպէս Աղանի.

Կը պատմեմ ես քեզ զարմանով մանկան,

Թէ ի՞նչ տեսայ ես՝ Մարդս երբեմնի.

Ինչե՛ր ապրեցի Երկրում հեռաւոր՝

Տարակերպ Մարմին ու Հոգի հագած.

Կը լսես դու ինձ ժպիտով անդորր.

Նայելով իրար՝ կը լռենք յանկարծ:

... Ուրեմն, գոյաւորի աշխարհն սկսում է իրենից: Իր Հայեացքը միշտ իր
խորքում է, իր Լուսեան մէջ, որ հաւատի *ինտուիտիւ* ներշնչանքով է
գիտակցում...:

Կամքը լրման է հասնում ըղձամբի, տենչի ազատագրումով. Ամբողջը
ձգտում է նրան՝ իբրեւ գոյի խարխիս, քանզի ինքը Հոգու աննուան հիւլէն է
Մի, որից անդին Ջանձրոյթն է՝ անվախեան, ստոյգ, այսինքն՝ Մի Այլ Մի
Երբորդ Աշխարհ...:

Սեւակ Յովհաննիսեանը դարավերջի հայ պոեզիայում իր «կենսատարածքն
է» ստեղծում՝ վերագրելով արուեստին յատկանիշներ, որոնք առնչում են նաեւ
իր պոեզիային: «Բանն այն է...,- նշում է քանաստեղծը,- որ մի մարդու
կենսական ընկալումը միաժամանակ ամբողջ մարդկութեան կենսական ընկալումն
է»: Հետեւաբար, կեանքի եւ մահուան միջեւ ընկած կենսատարածքը մի մա-
հաւման համապարհ է՝ իբրեւ Կեանք՝ լինելութեան իր փոխաձեւութիւններով¹:

Արուեստի խնդիրը Մահուան հանաչումն է, մարդու՝ մի «երկրորդ
կեանքի ստեղծումը» յանրժութեան մէջ, որ մակարելում է անգոյի սարսափից:
Որքան մեծ է մահուան տագնապը, այնքան խորն է «նեքին հզեմածանը»
դրամատիկորէն վերապրելու կեցութիւնը արուեստի միջոցով...: Ուստի
քանաստեղծը, փորձելով վերստեղծել այն իր «Երկինք եւ Երկիր» հատորում,
վերարտադրելով իր էութիւնը՝ իբրեւ գոյի անխաթար կերպիւնեցութիւն, իբրեւ
իր տեսակ, հաւատընկալման քանաստեղծական ներշնչանքով ձուլում է
մարդկային քաղմութեան մի լեզուի՝ հայ լեզուին, որ պատմութեան
անդրանցականութեամբ վերստեղծում է իրեն եւ քանաստեղծի աշխարհը...:

ՍՈՒՐԷՆ ԱՐԲԱՀԱՄԵԱՆ

¹ Ս. Յովհաննիսեան, «Աստղիկ», հ. 4, 1991թ., էջ 228-230: